

TV'de ŞİDDET

Erkan BÜKER*

GİRİŞ

Günlük hayatımızda, bilgi verme, eğlendirme, boş zamanları değerlendirme, eğitime gibi işlevleri ile kendini kabul ettirmiş olan kitle iletişim araçları içinde en fazla zamanı hiç kuşkusuz televizyon almaktadır. Televizyon bu yerini göze ve kulağa hitap etmesi ile yani görüntü, ses ve harekete dayanan bir iletişim aracı olması ile almıştır. Sadece, çocukların ağızında, televizyonda yayınlanan reklam filmlerinin cıngıllarını duymamız bile televizyonun etkileme gücü hakkında bir fikir verebilir. Ancak, yine de televizyonun etkinliği / etkililiği günümüzün önemli tartışma konularından birisidir.

Öte yandan, özellikle, büyük şehirlerimizdeki «post-modernist» çağın insanlar üstündeki gerginlik yaratıcı etkisi açık bir biçimde hissedilmektedir. Yaşadığımız ortam,

«...evde, karı-koca veya çocuk ile ebeveyn...okulda, öğretmen-öğrenci veya kendi aralarında...kahvede, otobüste, maçta, işte hep aynı olay...saldırı, karşı saldırı, savunma...» (Köknel, aktaran: Çetiner, 1988: 9-10).

(*) Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi

Kitle iletişim araçları da bu olgunun evreni genişletmektedir. Özellikle, televizyonda haberlerde savaşlara ve çatışmalara, dizi ve filmlerde, insanların birbirlerini vurması, öldürmesi, etrafı yakıp yıkmasına ilişkin görüntülerle karşılaşmak, şiddeti yaşamın olağan bir parçası haline getirmiştir. Bu tür programların ilgi gören yayınlarından olması (TRT, 1985: 75), insan, televizyon, şiddet üçgeninin düşünsel olarak kurulmasına yol açmaktadır. Nitekim, ABD ve Avrupa'da kitle iletişim araçlarındaki, özellikle televizyondaki, şiddet gösterilerinin insanlara etkilerini araştıran 3.000'den fazla çalışma yapılmıştır (Ergil, 1985: 55).

Ülkemizde en popüler kitle iletişim aracı olan televizyonun şiddeti yansıtırma sıklığı nedir? Sorusu bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

KONU VE SORUN

1. Şiddetin Tanımı

Çağdaş dünyada güncel bir sorun olan şiddet olgusu, sosyal bilimcilerin de üzerinde durdukları konulardan biridir. Ancak, kullanımı yaygın olan şiddet kavramı değişik biçimlerde tanımlanmaktadır. Değişik şiddet tanımlarının olması, şiddet konusundaki yaklaşımların da farklı olduğunu, başka deyişle, şiddetin değişik özelliklerinin dikkate alındığını göstermektedir.

Şiddet konusuna yaklaşımlarında, şiddet ile fiziksel güç kullanımı arasındaki bağlantıyı ön plana çıkaranlar çoğunluktadır. Örneğin şiddet,

«karmaşık bir nitelik taşıyan, aşırı kuvvet kullanımına yönelik davranışları ifade eden ve değişik amaçlarla gerçekleştirilen davranışlardır» (Demirkent, 1985: 12).

Çalışmalarında daha önce yapılmış olan değişik şiddet tanımlarını sıralayan Dominick ve Fletcher de bu tanımlarından ilkinde, şiddetin genelde «silahlı veya silahsız, [uygulayanın] rızası olmadan fiziksel gücün açık bir biçimde dışa vurulması» (1985: 242) olarak tanımlandığını belirtmişlerdir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde de (1983: 1120) benzer şekilde şiddet, «karşıt görüşte olanlara, inandırma ya da uzlaştırma yerine kaba kuvvet kullanma» olarak tanımlanmaktadır.

Encyclopedia of The Social Sciences'da (1957, C. 15: 256) şiddetin, «kişisel veya gurup amaçları için yasal olmayan fiziksel güç metodlarının uygulanması» olduğu belirtilir.

Bu tür tanımlar şiddeti açıklamada gerçeği yansıtmakla birlikte yetersizdirler. Çünkü, bunlar şiddet olgusunu salt fiziksel kaba bir gücün kullanımı olarak değerlendirmekte, ayrıca kaynağının ve hedefinin özellikleri, amaçları yönünden belirsiz kalmaktadırlar. Şiddetin tanımında, bireysel davranışlarla yetinilirse, savaşlar, toplu katliamlar vb. nasıl anlamlandırılabilir? Sorun bu boyutlarıyla irdelendiğinde konuya daha geniş bakış açıları kazandırılmaktadır.

Bu bakış açılarından birisi, şiddetin uygulayan ve uygulanan bireylere / gruplara göre ayrılmasındır. Böylece, bireysel şiddet toplu ve kurumsallaşmış olandan ayrılır. Bu tür bir ayrıma örnek olarak Halloran'ın (1983: 64) gösterilebilir.

«Şiddet ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi cinayet, saldırı, tecavüz gibi şeyleri kapsayan bireysel şiddettir. İkincisi ise ayaklanma, kurtuluş hareketi, devrim gibi olayları kapsayan kurumsallaşmış şiddettir.»

Bazen, toplu şiddet yerine siyasal şiddet kavramına başvurulmaktadır. Her ne kadar siyasal şiddet kavramı çoğul bir uygulayıcı gurubunu çağırırsa da, uygulayıcı tek bir kişi de olabilmektedir. Ancak, siyasal şiddetin sonucuna katlanan kişilerin genellikle çoğul olması, siyasal şiddet kavramının toplu şiddet olaylarının kapsamı içinde sayılmasına neden olmaktadır (Keleş-Ünsal, 1982: 3).

Bir başka yaklaşımda şiddet, genel olarak şiddet ve siyasal şiddet olarak sınıflandırılmaktadır (Ozankaya), 1985: 50).

Buharalı da (1985: 84) «kamu politikalarına karşı çıkma amacıyla, kişilere ve mala yönelik, fiziki bakımdan zarar verici eylemler...»i şiddet olarak tanımlarken, siyasal şiddetin mantığını, amacı çerçevesinde açıklamaktadır.

Nieburg siyasal şiddetin, toplumsal düzeni değiştirmek amacıyla bireylerin davranışlarını değiştirmeye yönelik karıştırıcı, yıkıcı, zarar verici eylemler olduğunu söyler. Bu tür şiddet,

«amacı, hedefler ve kurbanlar seçimi, çevresel koşulları, uygulamaya koyuluşları ve etkileri siyasal sistem üzerinde sonuçlar doğurabilecek bir uzlaşma durumunda ötekilerin davranışını değiştirmeye yönelik, karıştırıcı, yıkıcı, zarar verici eylemlerdir» (aktaran: Keleş-Ünsal, 1982: 1).

Öte yandan Halloran, şiddetin sadece bireysel ya da toplu şiddet olarak ayrımlanmasının yetersiz olduğunu, cinayet, ayaklanma, yaralama gibi şiddet hareketleri yanında savaşların, işkencenin, polis davranışlarının hatta okul disiplininin de şiddetin kapsamına girdiğini belirtir. Böylece, yeni bir ayrıma giderek şiddeti yasal (meşru) - yasal olmayan (meşru olmayan) biçiminde ayırır. Halloran'a göre (1983: 65),

«varolan düzen içinde çıkarı olan kişiler yasal olmayan şiddeti, şiddetle kınadıklarını, fakat yasal şiddetin toplumdaki kendi mevcut konumlarını korumaları için kullanılmalarını ısrarla istemektedirler.»

Buna uygun olarak, devlet de şiddeti uygulayanlardan biri olarak kabul edilir. Encyclopedia of The Social Sciences'da genelde devletin şiddet unsuru olan vergi, kanunlar ve diğer yaptırımlarla kişiler üzerinde baskı kurduğu belirtilir (1957, C. 15: 256).

Russell «**İktidar**» adlı yapıtında, devletin kişiler üzerinde kurduğu baskıda kullandığı farklı yöntemleri iktidar çeşitleri olarak sıralar. Russell'a göre ordu ve polis baskıcı iktidarı uygulurlar. Yasama organları da devletin baskı aracıdır. Başka deyişle, yasalar devletin fiziksel baskıyı kendi yurttaşları üzerinde uygulayabilmesi için saptanmış kurallardır (1983: 13).

Özkök de (1982: 16) benzer bir değerlendirme ile, «egemenlik ilişkisi, sonunda bir şiddet ilişkisidir» der.

Şiddet konusuna getirilen geniş bakış açıları, şiddete maruz kalan insanlar dışında, kişinin kendisine ya da hayvanlara / cansız nesnelere uyguladığı şiddeti de kapsam içine almaktadır.

Şiddet toplu ya da bireysel, yasal ya da yasal olmayan yollarla fiziksel gücün kullanılması yanında, bunun kullanılmasından korkma, endişe etme duygusunun yaratılmasıdır. Kişilere ve diğer canlılara karşı fiziksel gücün gerektiğinde kullanılabilmesinin belirtilmesi zihinlerde şiddetin yaratılmasına ve rahatsız olunmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, fiziksel gücün yanında, bu gücün kullanılabilmesinin gösterimi daha az farkedilen fakat belki de daha yaygın bir şiddet türünü, ruhsal (psikolojik) şiddeti ortaya çıkarır. Amerikan CBS Televizyon'unun şiddet tanımı, şiddetin bu yönünü belirtmektedir. Bu tanıma göre şiddet, kişilere veya hayvanlara karşı fiziksel gücün kullanımı ya da ifade edilmiş açık bir biçimde fiziksel gücün tehdit unsuru olarak kullanımı»dır (Bkz. Dominick-Fletcher, 1985:242).

Ayrıca, fiziksel gücün doğrudan ya da tehdit unsuru olarak kullanımı yanında sözlü olarak yapılan uyarılar, kişi onurunu zedeleyici her türlü söz ve ses şiddetin kapsamı içindedir.

Dominick ve Fletcher, sözel şiddet kavramını ergenlerin, şiddetle ilgili eylemleri sınıflarken kullandıklarını belirtirler. Ergenlere şiddet hakkındaki düşünceleri sorulduğunda ve tanım istendiğinde, tanımlarında üç tip şiddet eylemi ortaya çıkmaktadır. «Bunlar fiziksel şiddet, ruhsal şiddet, sözel şiddettir» (1985: 243).

Köknel (1982: 185) sözlü saldırı adını verdiği sözel şiddeti,

«insanın karşısındakini küçük düşürücü, kırıcı, alay edici sözler kullanması doğrudan ya da dolaylı olarak onu aşağılaması, kötülemesi, kişiliğine saldırması, umudunu, beklentisini kırması, türlü söylentiler çıkarması, sert, kaba konuşmalarla sürekli engellemeler yapması»

olarak açıklar.

Sözel şiddet de ruhsal şiddet gibi zor farkına varılan fakat sıkça kullanılan bir şiddet türüdür. Öğretmenin öğrenciyi azarlaması, polisın sert uyarıları, maçlarda seyircinin rakip takıma veya hakeme çirkin tezahüratları gibi şeyler sözel şiddetin kapsamı içindedir. Bu tür şiddete başvuranın fiziksel şiddet uygulayabileceğini belirtmesi ise ruhsal şiddetin oluşmasına neden olmaktadır.

Yukarıdaki tanımlardan hareketle şiddetin, bireysel ya da toplu veya kurumsallaşmış olarak her türlü canlıya ve nesneye karşı uygulayıcısı / hedefi ve amacı ne olursa olsun, yasal ve / veya fiziksel gücün tehdit unsuru olarak hissettirilmesi ya da sözel olarak ifade edilmesi (tehdit, küfür, hakaret vb.) olduğu belirtilebilir.

2. Şiddet Davranışının Temelleri

İnsanlık tarihinde, her tipte şiddet olaylarının yoğunluğu şiddet konusundaki düşüncelerin, tezlerin çoğalmasına neden olmuştur.

Şiddet doğuştan gelen bir güdü müdür? Yoksa toplumun kazandırdığı, toplumsal koşulların belirlediği bir özellik midir?

İnsandaki şiddet davranışının nedenleri bu iki temel noktaya dayandırılarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Birincisi, şiddet davranışının psikolojik temellere, ikincisi ise, şiddet davranışını toplumsal temellere dayandıran yaklaşımlara kaynak oluşturmaktadır.

2.1. Şiddetin Psikolojik Temelleri

«Saldırganlık, cinsel dürtü gibi, hayvanda ve insanda doğuştan varolan bir dürtüdür. Aslında bireyin yaşaması için gereklidir. Hayvan davranışlarının gözlenmesi saldırganlığın belli amaçlar için kullanıldığını gösterir... İnsanda saldırganlık, temelde benzer amaçlar için kullanılır. Ancak insanın davranışı daha karmaşık olduğu için, bu amaçlar gözden kaçır» (Yörükoğlu, 1980: 259).

Şiddetin psikolojik temelleri konusunda başvurulacak kuramcılardan birisi Freud'dur. Freud'a göre insandaki şiddet davranışları, ilk açıklamalarında doğuştan gelen, evrensel bir içgüdüdür. Ve cinsel içgüdüye bağlıdır. Freud daha sonraları, cinsel içgüdüden ayrı olarak insanlarda bir yok etme, öldürme içgüdüsünün olduğunu kabul etmektedir. Cinsel içgüdüye libido (eros), saldırganlık güdüsüne de tanatos demiştir (Bkz. Baymur, 1978: 297).

Fromm, Freud'un bu görüşünün düzeltilmesi gerektiğini söyler. Fromm'a göre, insanın yaşamını belirleyen iki temel dürtüden biri olan eros, gelişme olanağı bulamazsa ya da engellenirse, ölüm eğilimi ortaya çıkar. İnsanda ölüm eğiliminin fazla olması da ölümseverliktir. Ölümseverler hastalıktan, cenazelerden, ölümden söz etmekten hoşlanırlar. Ölümsever tipine en açık örnek Hitler'i çürümüş bir cesedin başında dikilip kendinden geçmiş bir durumda bakakaldığını ve oradan ayrılmak istemediğini söylemesi Hitler'in ölümsever kişi olduğunun kanıtıdır (Fromm, 1979: 15, 38-39).

Ölümsever insan geçmişte yaşar. Soğuk, herkesten uzak, kendi değerlerine tutkundur. Ölümseveri heyecanlandıran ve doyuran şey ölümdür. Dolayısıyla şiddeti de sever. Bu tip kişiye göre, insanın en büyük başarısı, yaşamı yok etmektir. Şiddet onun yaşama biçimidir. Yani ölümsever insan şiddete tutkundur (Fromm, 1979:39).

Sonuçta, Freud ve Fromm şiddetin kaynağını büyük ölçüde engelleme-bastırmaya bağlamışlardır. Bu mekanizma, insanın çocukluk yaşlarında kazandığı özelliklerinden biridir.

Çocuklarda ilk saldırganlık belirtileri, annelerinden meme emmeğe başladıkları anda görülmektedir. Çocuğun ilk sevgi nesnesi olan anne, aynı zamanda ilk saldırgan davranışının hedefi de olmaktadır. Emme eylemi sırasında meme başını ısırma sözü edilen saldırgan davranışı oluşturmaktadır. Çocuk bu eylemde, egemen olmadığı dünyadan, şiddet yoluyla kurtulmak istemektedir (Onur, 1982: 26-27).

Daha sonraki yıllarda çocuklarda saldırganlık belirtileri başka şekillerde ortaya çıkmaktadır. Saldırgan davranışlar yanında, bu ve benzer duyguların denetlendiği, saklandığı da görülmektedir. Engelleme-bastırılmaya örnek olarak gösterilen bu davranışlarla çocuk aldatıldığı, hayal kırıklığına uğradığı zaman öfkelenme, hiddet duyma yerine yapma bir gülücükle gerçek duygularını saklayabilmektedir. Fakat bu tür davranışlar çocuğun kişiliğini doğrudan etkiler ve birikimler çok şiddetli hareketlere ya da pasif kişiliklerin oluşmasına neden olabilmektedir (Jersild, 1979: 354-356).

«Küçük çocuklarda öfke, kuvvetle engellendiklerinde, hareketlerine sık sık karışıldığında, giriştiği eylemler durmadan baltalandığında, kısaca isteklerine gem vurulduğu zaman ortaya çıkmaktadır» (Jersild, 1979: 423).

Kısaca, insanın çok saldırgan olmasını ya da duygulu bir kişi olarak yetişmesinde eğitim önemli bir etkidir. Fakat, kişiliğin oluşması büyük ölçüde çevresel etkenlere bağlı olsa da eğitimin etkisi sınırsız değildir. Yani çocuğun ana-baba ya da eğitimcilerin elinde hamur gibi istenilen kalıba sokulması düşünülemez (Yörükoğlu, 1980: 128-129).

Öte yandan Russell'e göre (1983: 13) «insanın sınırsız isteklerinden birincisi iktidar ve onur sahibi olmaktır.»

Ancak çoğu insan, kendisinde etrafındakilere liderlik edecek beceriyi bulamaz ve kendisine önderlik yapacak bir lider arar. Sonuçta, insanlar ortaya çıkan ya da kendilerinin yarattıkları lideri izlerler bunu da severek isteyerek yaparlar. Liderlerinin isteklerini sanki kendi istekleriymişcesine yerine getirirler. «İnsanlık tarihi kanla yazılmıştır insanın istemini kırmak için şaşmaz bir biçimde şiddetin uygulandığı bir tarihtir bu...» (Fromm, 1979: 15).

Fromm'un belirttiği şekilde konuya yaklaşıldığında, insanlar başkalarına şiddet uygularken liderlerinin isteklerini yerine getirmeye çalışırlar. Yaptıkları şiddet eylemi, liderleri tarafından kendilerine verilmiş bir görevin yeine getirilmesidir. Lideri izleyen insanlar, liderlerinin isteklerini yerine getirdikçe, onun adına savaşlarda ölüp, onun adına düşmanlarına her türlü işkenceyi yaptıklarında liderlerinin gözünde yücelmezler. Bu durum genelde, «koyun sürüsü» gibi rahatça idare edilen insan yığını şeklinde düşünülmelerine neden olur. Bunun içindir ki kimi liderler, kendi düzenlerini oluştururken büyük çoğunluğa sahip halkı kendi peşlerinden gelecek koyun sürü-

leri olarak görmektedirler. Hitler ve yandaşlarının Stalin ve yandaşlarını yok etmeye çalışan yandaşlarının, Humeyni ve onun adına savaşta ölüme giden genç İranlıların psikolojilerini böyle bir yaklaşımın mantık dizgesi içinde ele almak mümkündür.

2.2. Şiddetin Toplumsal Temelleri

Ancak, şiddet yalnızca psikolojik boyutlarıyla sınırlandırılmaz. Toplumsal / kültürel ve tarihsel etkenler olgunun açıklanmasında diğer bir boyutu oluştururlar.

İnsanın şiddet davranışı göstermesine neden olan toplumsal etmenler, grubun bireye olan etkisi çerçevesinde ele alınabilir.

Milgram'ın itaat deneyinde iki denek kullanılır. Deneklerden biri, görmediği fakat sadece sesini duyduğu diğer deneğe sorular sorar. Sorulara cevap veren kişi aslında deneyi yapan grubun bir üyesidir. Soruları soran deneğe, yanlış cevap aldığında 15'er volt aralıklarla 450 volt'a kadar elektriği diğer deneğe vermesi istenir. Deneğin başındaki araştırmacı tereddüt söz konusu olduğunda, emredici bir sesle deneye devam etmesini ister. Sonuçta 40 denekten % 65'i sonuna kadar devam ederek 450 volt'u diğer deneğe uygulamıştır. Sonuç kamu oyunda şaşkınlık yaratmıştır. Çünkü kimse bu kadar yüksek bir oranı tahmin edememiştir. Yüksek oranlı sonuç, uyma davranışıyla açıklanmakta, otoritenin etkisinin aşırı itaati nasıl oluşturduğunu göstermektedir (Bkz. Kağıtçıbaşı, 1979: 58-62).

Aynı deney araştırmacı rolündeki kişinin başka bir yerden telefonla emir vermesiyle yapıldığında deneklerin uyma davranışı % 65'den % 22'ye düşmüştür. Deneğin elektrik verilen kişiyle yüzyüze sosyal ilişki içine girdiğinde ise, uyma davranışı yarı yarıya düşmüştür. (Bkz. Kağıtçıbaşı, 1979: 66).

Kısaca insanın içinde bulunduğu ortam ve bu ortamın özellikleri şiddet davranışıyla yakından ilgilidir.

Aileden başlayarak bu toplumsal etmenleri açıklamaya çalıştığımızda, Aydoğmuş'un belirttiği gibi (1984: 234) saldırganlığın genellikle ebeveyn tutumuna bağlı olarak, toplumsallaşma süreci bozuk geçen ve yeterince sindirilemeyen çocuklarda cezalandırıcı sert yöntemin benimsenmesiyle ortaya çıkabilmektedir. Aile özellikle okul öncesi dönemde, çocuğun toplumsallaştırılmasında etkin bir kurumdur. Çocuğun ilk sosyal deneyimlerini edindiği yerdir (Yavuzer, 1984: 5).

«Çocuk, öfkeyi de, kızgınlığı da, sevgiyi ve hoşgörüyü de evde görerek, yaşayarak öğrenir... Kızgınlık, öfke gibi olumsuz duyguların nasıl dizginlendiğini, nasıl uygarca dışa vurulduğunu da evinde öğrenir. Saldırganlığını sınırlamayan bir baba, ya da öfke saçan bir anne, çocuğuna ölçülü olmayı öğretemez» (Yörükoğlu, 1980: 109).

Hükümlü gençler üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, suçlu gençlerin ailelerinde birinci dereceden akrabalar arasında % 54 oranında hüküm giymiş suçluya rastlanması, ailede bozuk kişilik yapısına sahip olanların bu özelliklerini çocuklara yansıtılabildiklerini göstermektedir (Yavuzer, 1984: 6).

Ayrıca, çocukta saldırgan davranışların görülmesinde anne veya babanın çocuğu erken terk etmesi neden olabilmekte, böyle çocuklarda saldırgan, suç işlemeye yatkın kişilik yapısı oluşmaktadır. Ülkemizde, özellikle kırsal kesim çocuklarında, baba ile sağlıklı iletişim ortamının olmaması da uyarı eksikliğine, sinir sisteminin sağlıklı bir gelişim sağlamaması da benzer sonuçlara neden olmaktadır (Ziyalar, 1984: 207).

Evde sert bir denetim altına sokulan çocuklar ise, boyun eğme ve saldırganlık gibi yollarla kendilerini kabul ettirmek istemektedirler (Yavuzer, 1984: 7). Bu olgu da çocuğu sert bir denetim altında tutan aile yerine bir başka toplumsal kurum olan okul ve eğitim sistemini koyduğumuzda da sonuç aynı olmaktadır.

«Çocuk bir yaramazlık yaptığı zaman dayak yerse, yaptığı için karşılığını ödemiş demektir. Yaptığını tamir etmek ve onun kötü sonuçlarını düzeltmek için düşünmesine ya da başka bir şey yapmasına gerek kalmamıştır. Ayrıca, dövülmek, çocukta ana-babaya karşı kızgınlığı yaratır. Dolayısıyla çocuk kendi yaptığının kötü birşey olduğunu öğrenip kendini suçlu göreceğine, kendini döveni suçlar» (Kağıtçıbaşı, 1979: 250-251).

«Öğrenme olayında, ceza olumlu bir uyarıcı değildir. Hele dayak türünden bedensel cezanın çocukla yetişkin arasındaki ilişkileri bozmaktan ve yetişkinde ani bir rahatlama duygusunun arkasından bir pişmanlık duygusu yaratmaktan başka bir yararı yoktur» (Oktay, 1984: 131).

Ayrıca, toplumların saldırganlığı erkeklik ve mertlik simgesi olarak değerlendirmesi, daha geniş şekliyle Oskay'ın «machismo» adını verdiği, cinsel güçlülüğü, erkekliği ve ergilliği erkekçe olabilme gururunun kaynağı saymak, şiddetin toplumsal temelleri için bir başka dayanak noktasıdır (Oskay, 1982: 364).

Şiddetin toplumsal temelleri konusunda, yaşanan hızlı toplumsal değişim, kentleşme, anomi ve yabancılaşma gibi toplumsal süreç ve olgulardan da söz etmek gerekmektedir. Bunlar birbirleriyle ilişkili, neden-sonuç bağıntısıyla her biri diğerlerinin içine girmiş gerçeklerdir.

Kentleşme en basit anlamıyla «kırdan kente yapılmış bir göç hareketi» ya da «milli gelir ve istihdam yapısında ağırlığın tarımdan hizmetlere ve sanayiye kayması» şeklinde tanımlanmaktadır (Tolan, 1985: 169).

Ancak, kentleşme gelişmiş ülkelerde, beraberinde düzgün yapılaşmayı getirirken, az gelişmiş ülkelerde gecekondulaşmaya neden olmaktadır. Bu da zaten yetersiz veya gereğince değerlendirilmeyen kaynaklara sahip az gelişmiş ülkelerin kentlerinde daha büyük sorunların doğmasına neden olmaktadır (Keleş-Ünsal, 1982:25-33).

Mc Gee'ye göre, az gelişmiş ülkelerin sağlıksız, çarpık ya da aşırı kentleşme düzeyleri,

«umutsuz yığınları kentlere taşıyarak, kırsal alanlarla kentler arasındaki eşitsizlikleri, olduğu gibi hatta boyutlarını daha da büyütürken çarpıcı bir duruma sokarak, toplumsal huzursuzluğu körüklemektedir» (Keleş-Ünsal, 1982: 30).

Ülkemizde, sözü edilen toplumsal huzursuzluğun en fazla görüldüğü kentlerde, isyankar bir tutumla siyasal şiddet hareketlerinin görüldüğü bilinmektedir (Keleş-Ünsal, 1982: 35-40). Gelişmiş ülkelerdeki kentleşme ise toplumsal ilişkiler açısından, kalabalık fakat yalnız insanlar topluluğu şeklindedir (Bkz. Toffler, aktaran: Selami Sargut, 1981).

Hızlı toplumsal / kültürel değişimin sonucu olan anomiyi Merton (Tolan, 1980: 69),

«kültürel norm ve amaçlar ile bireyleri bunlara uygun ve uyumlu davranışlarda bulunmaya zorlayan toplumsal yapı arasındaki kopma hali...»

olarak tanımlar.

Merton çalışmalarında, anomik ortamın birey üzerindeki etkilerini incelemektedir. Merton'a göre, bazı kimseler kişilik yapıları ve toplum içindeki elverişsiz konumlarıyla kültürel hedefler ve kurumsallaşmış araçlar arasındaki farklılıklardan doğan gerginliği diğerlerinden daha fazla duyabilirler; bu da onları sapmaya daha duyarlı ve

zayıf durumda bırakabilir (Bkz. Tolan, 1985: 74). Açıklanan bu toplumsal olgu bahsedilen kişilerin suç işleme, suçluluk konusunda diğer kişilere göre daha fazla saldırganlığa uygun davranış göstermesine neden olmaktadır.

«Günümüzde her toplum ödenmesi gereken insani bedele bakmaksızın, maddi gereksinimi ön plana çıkarmış ve bu amaçla mümkün olan en fazla maddesel zenginliği gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir» (Tolan, 1985: 311).

Bunun sonucu, insanların artan yalnızlığı, birbirlerine duyduğu güvenin yok olması ile bireycilik güçlenmekte, insanların toplumsal değerleri yok olmaktadır. Böyle bir toplumda herşey tüketim boyutunda anlam kazanır. Sevgi, aşk gibi insani değerler bile alınıp satılan ticari meta haline gelir. Bu toplumda yaşayan bireyler, kendi yaptıkları işe, doğaya, yaşadıkları ortama yabancılaşırlar ve toplumda artan oranlarda alkolizm, uyuşturucu alışkanlığı ve konumuz olan şiddet hareketleri, suçluluk görülmeye başlar (Bkz. Tolan, 1985: 311-316).

Sonuç olarak, gelişmiş toplumlardaki değer anlayışı sonucu oluşan anomik ortam ve yabancılaşma karşısında oluşan bireysel tepkilerden birisi şiddetin toplumsal nedenlerine örnek olmaktadır. Gelişmekte olan toplumlarda işe yaşanan hızlı toplumsal değişim, çarpık kentleşme de benzer sonuçlar için uygun toplumsal zemini hazırlamaktadır.

Siyasal şiddet konusunda geliştirilen tezlerden başlıcalarına göre, bu tür şiddet sosyo-ekonomik-psikolojik ve sosyo-ekonomik-siyasal yaklaşımlarla değerlendirilmektedir. Sosyo-ekonomik-psikolojik yaklaşıma göre, insanın şiddete baş vurma eğiliminin kaynağı, amaçlarını gerçekleştiremeyen, düşündüklerine ulaşmaktan alıkonan kişilerde ortaya çıkan engellemedir. Bu engelleme çoğunlukla yoksunluk duygusunun toplumda egemen olmasıyla; hoşnutsuzluğun artması -bu hoşnutsuzluğun siyasallaşması- siyasal nesne ve kişilere karşı şiddet kullanma şeklinde bir akışla şiddet eylemlerine dönüşür. İki farklı siyasal düşünceye sahip olanlar, benzer şekilde şiddeti baskı aracı olarak kullandıklarında, aralarındaki çatışma kolayca iç savaşa dönüşebilmektedir. Ayrıca siyasal şiddet, toplumsal gelişimin artmaya başladığı dönemlerde, gelişme oranından yüksek oranda beklentiler olduğunda da kolayca ortaya çıkmaktadır. Bu dönemlerde toplumsal konuları nedeniyle sürekli engellenen kişilerde benzer sonuçlara neden olabilmektedir (Keleş-Ünsal, 1982: 15-18).

Sosyo-ekonomik-psikolojik yaklaşıma göre daha somut olan sosyo-ekonomik-siyasal yaklaşıma göre ise; siyasal rejimlere baş kaldıran ve bir ölçüde etkinlik kazanan guruplar devlete karşı «paralel otorite»yi oluştururlar. Siyasal şiddet genellikle bu dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Özellikle, geçiş toplumu adı verilen gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik istikrarsızlık, sağlıklı siyasal kurumların gelişmemesi, geleneksel toplumsal yapının hızla değişmesi, göç hareketleriyle oluşan düzensiz kentleşme, kişiler arası ekonomik farkın artması gibi değişimler ve uyumsuzluklar siyasal şiddet için uygun ortamı sağlamaktadır (Keleş-Ünsal, 1982: 18-21).

Yukarıda değinilenler dışında şiddetin kökenini açıklamaya çalışan başka yaklaşımlar da vardır. Bunlardan bazıları saldırganlığı kalıtıma bağlarken (Clark, 1972), bu konuda nörofizyolojik yaklaşımlar da bulunmaktadır (Bkz. Cumhuriyet Bilim Teknik, Kasım 1987: 6-7).

Ayrıca, alkol ve uyuşturucu alışkanlığının kimi insanlar için şiddet uygulayımını arttırıcı bir etmen olduğu bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında askerlere daha rahat savaşabilmeleri için Amfetamin ve türevlerinin verilmesi de ilginç bir örnektir (Köknel, 1982: 205).

Öte yandan, kitle iletişim araçlarının hızla çeşitlenip yaygınlaştığı günümüzde, bu araçlar, özellikle de görsel öğeleri ağır basanlar, aile, okul, arkadaş çevresi vb. ortamlar gibi insanı etkileyen ortamlardan birisi sayılmakta, buna bağlı olarak da şiddetle ilişkileri üzerinde durulmaktadır.

KAYNAKÇA

AYDOĞMUŞ, Kayıhan

1984 «Çocukta Zeka Geriliği» **Aile ve Çocuk**, konulu 1982-1983 Seminer Konferansları, 62-68.

BAYMUR, Feriha

1978 **Genel Psikoloji**. İstanbul: İnkilap ve Aka Kitapları.

BUHARALI, Mete

1985 «Elektronik İletişim Araçlarının, Şiddetin Yaygınlaşmasındaki Rolü» **Kitle İletişim Araçları ve Şiddet**, konulu 8. Seminer Tutanakları. İstanbul.

- Cumhuriyet Bilim Teknik
1987 «İnsanlardaki Şiddet Eğilimi ve Beyindeki Merkezi». Çev.
M. Arın. 36: 6-7. 7 Kasım 1987.
- DEMİRKENT, Nezh
1985 «Basın ve Terör» **Kitle İletişim Araçları ve Şiddet**, konulu
8. Seminer Tutanakları. İstanbul.
- DOMINICK, Joseph R. - FLETCHER, James E.
1985 **Broadcasting Reserch Methods**. Ally and Bocan Inc.
- ERGİL, Doğu
1985 «İletişim Araçları ve Şiddet» **Kitle İletişim Araçları ve
Şiddet**, konulu 8. Seminer Tutanakları. İstanbul.
- FROMM, Erich
1979 **Sevgi ve Şiddetin Kaynağı**. İstanbul: Payel Yayınları.
- HALLORAN, James
1983 «Kitle İletişimi: Şiddetin Belirtisi mi, Yoksa Nedeni mi?»
İletişim ve Toplum Sorunları. Unesco Türk Sosyal Bilimler
Derneği.
- JERSILD, Arthur
1979 **Çocuk Psikolojisi**. Çev. G. Günçe. Ankara: A.Ü. Eğitim
Fakültesi Yayınları: 79.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem
1979 **İnsan ve İnsanlar**. Cem Ofset Matbaası. 3. Basım.
- KELEŞ, Ruşen - ÜNSAL, Artun
1982 **Kent ve Siyasal Şiddet**. Ankara: A.Ü. S.B.F. Yayınları.
- KÖKNEL, Özcan
1982 **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**. Altın Kitaplar Yayınevi.
1985 «Kitle İletişim Araçları Gençleri Nasıl Etkiliyor» **Kitle İle-
tişim Araçları ve Şiddet**, konulu 8. Seminer Tutanakları.
İstanbul.
1988 «Psikiyatri Hocasına Göre, Bugünkü Ortam Saldırı, Karşı
Saldırı, Savunma» Aktaran: Yılmaz Çetiner. **Milliyet**. 22
Şubat 1988, 9-10.
- ONUR, Bekir
1982 «Savaş ve Barış». **Milliyet Sanat**. 1 Haziran 1982.

OSKAY, Ünsal

1982 **XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri.** A.Ü. S.B.F. Yayınları: 495. Ankara.

OZANKAYA, Özer

1985 «Toplumsal Gelişme Açısından Yiğın İletişim Araçlarında Şiddet Olayları» **Kitle İletişim Araçları ve Şiddet**, konulu 8. Seminer Tutanakları. İstanbul.

ÖZKÖK, Ertuğrul

1982 **Sanat İletişim ve İktidar.** Ankara: Tan Yayınları.

RUSSELL, Bertrand

1983 **İktidar.** Çev. E. Esençay. Ankara: Deniz Kitapları Yayınları.

TDK (Türk Dil Kurumu)

1983 **Türkçe Sözlük.** 7.Basım. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TOFFLER, Alvin

1981 **Şok.** Çev. S. Sorgut. Altın Kitapları Yayınevi.

TOLAN, Barlas

1980 **Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma.** A.İ.T. İ.A. Yayınları: 132. Ankara.

1985 **Toplum Bilimlerine Giriş.** Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu)

1985 **Türkiye Radyo Televizyon Programları Kamuoyu Araştırması.** Ankara.

VIOLENCE

1957 **Encyclopedia of The Social Sciences.** The MacMillan Company. Cilt: 15.

YAVUZER, Haluk

1984 «Çocuğun Duygusal ve Toplumsal Gelişiminde Ailenin Rolü» **Aile ve Çocuk**, konulu 1982-1983 Seminer Konferansları. 5-19.

YÖRÜKOĞLU, Atalay

1980 **Çocuk Ve Ruh Sağlığı.** Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ZİYALAR, Adnan,

«Okul Öncesi Çocuklarında Kötü Alışkanlıklar ve Davranış Bozuklukları» **Aile ve Çocuk**, konulu 1982-1983 Seminer Konferansları. 205-207.